

IDEEA EVOLUȚIEI ÎN OPERA LUI VITRUVIU

DE
FRIEDA EDELSTEIN

În tratatul său *De architectura*, scris cu scopul de a sintetiza cunoștințele necesare pentru ridicarea diverselor tipuri de edificii¹, Vitruviu a introdus, în numeroase digresiuni — fie în prefețele diferitelor capitole, fie în corpul capitolelor înseși — date și aprecieri referitoare la domenii înrudite, precum și considerații despre teorii filozofice și cosmogonice, pe care unii dintre istoricii literari le-au pus mai ales pe seama tendinței autorului de a intensifica coloritul savant al lucrării².

Stabilirea aportului lui Vitruviu în aceste pasaje, ca și în cele unde tratează probleme de strictă specialitate, se izbește de insuficiența posibilitate de confruntare cu izvoarele folosite de el: în multe cazuri Vitruviu enumeră autori ale căror lucrări nu ne-au parvenit³, iar în altele, referirile lui au un caracter general ori lipsesc chiar cu totul. Afirmația vagă că a urmat experiența înaintașilor ține adesea locul unor indicații concrete⁴. Pentru anumite părți lacunele au fost împlinite prin studierea textului vitruvian, care a dus la identificarea unora dintre surse, și s-a ajuns la concluzia că multe dintre ele Vitruviu nu le-a consultat nemijlocit, ci și-a cules informațiile prin intermediul altor scriitori sau poate chiar numai din auzite⁵, ba mai mult, uneori a trecut sub tăcere autorul la care a recurs în primul rînd⁶, cu toate că el înfierează cu atîta vehemență pe plagiatori⁷.

¹ Vitruvii *De architectura libri decem*, editat F. Krohn, Lipsiae, 1912, I, praef., 3; Vitruvius, *Despre arhitectură*, traducere de G. M. Cantacuzino, Tr. Costa și Gr. Ionescu [București], 1964, I, Pref., 5.

² E. Norden, *Die antike Kunstprosa*, I, Leipzig—Berlin, 1909, p. 301; A. Gerke—E. Norden, *Einleitung in die Altertumswissenschaft*, Berlin, 1927, p. 379/380, 4, 67; Schanz-Hosius, *Geschichte der römischen Literatur*, II, München, 1935, p. 390.

³ Vitruvius, *op. cit.*, IV, 3, 1; VII, praef., 11 urm.; VIII, 3, 27; IX, 6, 3 urm.; 8, 1 urm. etc.

⁴ De exemplu, Vitruvius, *op. cit.*, II, praef., 5: *insequar ingressus eorum, qui antiquitates rerum naturae et initia humanitatis et inuentiones perquisitas scriptorum praeceptis dedicauerunt*. Cf. și *ibid.*, IV, 2, 6; 3, 3; 8, 7; IX, 1, 16 etc.

⁵ W. Capelle, în *Berliner philol. Wochenschrift*, 12/1914, col. 364 urm.; id., *ibid.*, 30/1914, col. 931 urm.; Schanz-Hosius, *op. cit.*, II, p. 389; I. V. Mișulin, în *VDI*, 4/1946, p. 78 urm., 82 urm.; J. W. Duff, *A Literary History of Rome, from the Origins to the Close of the Golden Age*, London, 1960, p. 461; cu privire la anumite imprecizii, vezi E. Zeller—R. Mondolfo, *Filosofia dei Greci nel suo sviluppo storico*, I/2, Firenze [1938], p. 511, n. 3; 634, n. 4.

⁶ Ca, de pildă, numele lui Antigonos sau al lui Hieron; cf. E. Rohde, în *Acta Societatis philologicae Lipsiensis*, 1871, p. 29—30; E. Hoppe, în *Hermes*, 62, 1927, p. 99, 101—102; Schanz-Hosius, *op. cit.*, II, p. 390.

⁷ Vitruvius, *op. cit.*, VII, praef., 7.

Oricît de mare pondere s-ar acorda elementului de împrumut, se impune totuşi recunoaşterea faptului că el trebuie să fi filtrat şi completat într-o anumită măsură, pe baza practicii sale personale, materialul preluat⁸. Nu poate fi atribuită exclusiv hazardului sau tendinţei de a părea cît mai bine informat şi mai doct relevarea repetată a evoluţiei, a trecerii de la stadii primitive la stadii superioare.

Repercuşiunile teoriilor despre destin, cicluri şi degenerare⁹ asupra ideii de evoluţie în concepţia gânditorilor greci şi romani a constituit obiectul a numeroase analize şi discuţii¹⁰.

Combătînd părerea exagerată a lui Jean Brun, care consideră că la Heraclit avem ideea de revenire şi nu pe cea de devenire, Ion Banu arată că: « procesul schimbării şi transformării pare a fi fost înţeles de Heraclit ca desfăşurîndu-se în anumite limite. Chiar dacă nu-i atribuim lui Heraclit ideea ciclurilor de 18000 sau 10800 de ani, cum fac unii autori, totuşi nu ne putem libera de impresia că Heraclit se gîndea la ritmice întreruperi ale mişcării înainte, pe care, periodic, le săvîrşeşte focul »¹¹.

Dintre toate curentele filozofice, epicureismul s-a eliberat mai mult de aceste îngrădiri, ele fiind incompatibile cu teoria propagată de adepţii săi, că lumea s-a format în chip mecanic din atomi fără imixtiunea vreunei divinităţi¹². Ei concep civilizaţia ca rezultat al unui şir de îmbunătăţiri succesive dobîndite prin efortul omului de-a lungul epocilor premergătoare, fără să meargă însă mai departe. Lipsa unei « doctrine a progresului » la epicurieni, J. B. Bury¹³ o explică prin faptul că în demonstraţia lor accentul principal cade asupra constatării că omul nu datorează nimic vreunei puteri supranaturale şi că, prin urmare, nu există nici un motiv să se teamă de ele¹⁴.

⁸ Cf. Schanz-Hosius, *op. cit.*, II, 389; A. V. Mişulin, în VDI, 4/1946, p. 83; C. Marchesi, *Storia della letteratura latina*, II, Milano—Messina [1940], p. 54; Tr. Costa, *Vitruviu, Omul şi opera*, [introducerea la] Vitruviu, *Despre arhitectură*, p. 12—13.

⁹ Cf., de exemplu, Simplicius, *Physica*, 23, 33 (= H. Diels, *Herakleitos von Ephesos (griechisch und deutsch)*, ed. a 2-a, Berlin, 1909, fragm. 5; vezi şi I. Banu, *Heraclit din Efes*, Bucureşti, 1963, p. 311): « El [Heraclit] vorbeşte şi despre o anumită ordine şi despre o perioadă limitată în transformarea lumii conform hotărîrilor de neînlăturat ale soartei ». Aristotel, *De caelo*, I, 10, 279, b, 22 (= H. Diels, *op. cit.*, fragm. 10; vezi şi I. Banu, *op. cit.*, p. 313): « Alţii, cum ar fi, de pildă, Empedocle din Agrigent şi Heraclit din Efes, susţin că cerul este supus pieirii la anumite intervale, fie într-un fel, fie în altul şi că acest proces continuă veşnic ». La Aristotel problemele nu sînt îndeajuns de clarificate, unele pasaje fiind contradictorii (*Metaphysica*, XI, 8, 1074, b, 41; *Politica*, IV, 10, 1297, b, 43 urm.; cf. şi J. B. Bury, *The Idea of Progress*, New York, 1955, p. 9). În *De rerum natura* (V, 95—96), Lucreţiu susţine că: *Una dies dabit exitio multosque per annos / sustentata ruet moles et machina mundi*; iar afirmaţia de la sfîrşitul aceleiaşi cărţi, *artibus ad summum donec venere cacumen* (1457), arată că evoluţia e concepută ca un proces limitat.

¹⁰ Cf. M. Diels, *Herakleitos von Ephesos*, p. VIII—IX; J. B. Bury, *op. cit.*, p. 7 urm.; I. Banu, *op. cit.*, p. 36 urm.; *Encyclopaedia of the Social Sciences*, XI, New York, 1954, p. 496 urm.; *Enciclopedia Filosofica*, Istituto per la collaborazione culturale, III, Venezia—Roma, 1957, p. 1655; *Dizionario enciclopedico italiano*, IX, Roma, 1958, p. 826 urm.

¹¹ I. Banu, *op. cit.*, p. 36—37.

¹² Cf. Epicur, *Scrisoare către Herodot*; Lactantius, *Divin. inst.*, I, 2, 1—2: *non putavi adeo necessarium ab illa quaestione principium sumere, quae videtur prima esse natura, sitne providentia quae rebus omnibus consulat an fortuito uel facta sint omnia uel gerantur. Cuius sententiae auctor est Democritus, confirmator Epicurus*.

¹³ J. B. Bury, *op. cit.*, p. 20.

¹⁴ Istoricul Tucideu, « precursor îndepărtat al interpretării materialiste a istoriei », schiînd la începutul cărţii I a operei sale trecutul Greciei, atribuie evoluţia unor cauze reale, politice, sociale şi psihologice, relevînd în repetate rînduri rolul însemnat al acumulării treptate a bogăţiei

Semnificativă este și precizarea lui Bury că nu este o simplă întâmplare faptul că acel curent care a pornit pe un făgaș ce putea duce spre « o doctrină a progresului » a fost — dintre toate teoriile filozofice ale Greciei antice — cel mai intransigent adversar al superstițiilor.

În lucrarea lui Vitruvius nu se găsesc mențiuni referitoare la reveniri ciclice sau la căderea în ruină a întregului univers, al cărei spectru sinistru se proiectează amenințător în versurile lui Lucretius¹⁵, dar nici nu întâlnim vreo reflecție cu privire la perspectivele procesului de perfecționare treptată. În aprecierea concepțiilor lui Vitruvius despre evoluție, nu trebuie pierdut, desigur, din vedere că avem de-a face doar cu expuneri fragmentare ale părerilor sale, prezentate în conexiune mai mult sau mai puțin strânsă cu un anumit domeniu de activitate practică. În punerea însăși a problemelor, cât și în explicările date, el urmează linia filozofică progresistă a antichității.

El acorda prea multă importanță filozofiei, pentru a nu fi meditat asupra originii și a naturii diferitelor fenomene¹⁶.

În introducerea la cartea a doua, Vitruvius scrie: *sed antequam naturales res incipiam explicare, de aedificiorum rationibus, unde initia ceperint et uti creuerint eorum inuentiones, ante ponam*¹⁷.

Intenția exprimată în prefață, el a realizat-o în capitolul următor, prezentind sumar desprinderea treptată a omului din rîndul celorlalte animale și primele lui manifestări care l-au făcut să se distanțeze de aceștia. La fel ca și reprezentanții celor mai înaintate concepții ale antichității, Vitruvius subliniază importanța descoperirii avantajelor focului în devenirea omenirii și consideră vorbirea ca rezultat al unei dezvoltări progresive și nu ca dar divin, adoptat de-a gata¹⁸.

Într-o expunere succintă, el ne prezintă acumularea succesivă a cunoștințelor necesare construirii unor adăposturi din ce în ce mai corespunzătoare necesităților.

Chiar dacă sub raport teoretic Vitruvius nu depășește nivelul contemporan, reproducind doar păreri culese din lecturile sale, după cum ține, de altfel, să sublinieze el însuși (*itaque quemadmodum ab his [scriptoribus] sum institutus, exponam*)¹⁹, el caută să le exemplifice și să le argumenteze prin date din domeniul său de activitate: persistența materialelor de construcție specifice fazelor anterioare în câteva edificii

(I, 7; 8, 2—4; 13, 1—6 etc.) fără să acorde vreun rol intervenției forțelor supranaturale și divine. Cf. C. I. Balmus, *Tucidide, concepția și metoda sa istorică* [București], 1956, p. 59 urm., 67 urm.; A. Joja, în *Studii*, XV, nr. 6, 1962, p. XL.

¹⁵ Lucretius, *De rerum natura*, V, 95.

¹⁶ Vitruvius, *op. cit.*, I, 1, 7. A. V. Mișulin, în *VDI*, 4/1946, p. 83 urm., subliniind eclectismul concepției sale filozofice despre lume, ca sintetizează a diferitelor teorii contradictorii, recunoaște totuși că, în alegerea izvoarelor, Vitruvius a procedat potrivit cu opera lui vie, concretă, că la el cunoștințele luate din cărți se asociază într-un tot viu cu observațiile sale personale.

¹⁷ Vitruvius, *op. cit.*, II, *praef.* 5.

¹⁸ Importanța acestor factori a fost relevată și de Democrit (vezi C. I. Gulian, *Leucip-Democrit* (Introducere) [București], 1950, p. 16); M. A. Dinnik, M. T. Iovciuk, B. M. Kedrov, M. B. Mitin, O. V. Trahtenberg, *Istoria filozofiei*, I, București, 1958, p. 88—89; cf. și Lucretius, *De rerum natura*, V, 953 urm., 1011 urm., 1028 urm., 1092 urm.; Diodoros, Βιβλιοθήκη, I, 6. Cu privire la caracterul naiv al explicațiilor date, vezi Marx—Engels, *Opere alese*, II, București, 1952, p. 73, 170; Al. Graur, în *Cum vorbim*, 3, 1951, 9—10, p. 34—35; Tr. Costa, *loc. cit.*, p. 15; J. D. Bernal, *Știința în istoria societății*, București, 1964, p. 52, 57.

¹⁹ Vitruvius, *op. cit.*, II, *praef.*, 5.

vestite²⁰ sau în anumite forme uzuale încă la unele popoare, care n-au atins în evoluția lor gradul civilizației greco-romane²¹.

Natura și extensiunea argumentării îndreptățește presupunerea că ea a fost determinată nu numai de necesitatea contracaraării unor păreri opuse, ci și de faptul că exemplificările erau, măcar în parte, rodul observațiilor sale personale, cu atât mai mult, cu cât Vitruviu nici nu invocă de astă dată autoritatea vreunui scriitor competent. El se sprijină, dimpotrivă, pe constatări deduse din prezența unor rămășițe ale fazelor mai vechi: *his signis antiquis inuentionibus aedificorum*²², la care se adaugă ca o intensificare: *sic ea fuisse ratiocinantes, possumus iudicare*. Vitruviu nu pierde ocazia de a releva că aceste modalități vechi de construcție sînt cuceriri ale inventivității omenești (*inuentiones*) și nu forme dăruite de-a gata prin bunăvoința unei divinități creatoare.

Tendința de a combate imixtiunea unor fapte supranaturale se manifestă și în alte exemplificări²³. Pentru a dovedi, de exemplu, că dizolvarea pietricelelor formate în vezica omului de către apa izvoarelor acide se face în mod natural, autorul citează fenomene care « se întîmplă întocmai sub ochii noștri »: înmuierea cojii unui ou ținut în oțet, dizolvarea în ceruză a plumbului ținut în oțet, coclirea bronzului etc., trăgînd apoi concluzia categorică: *ergo cum has res ante oculos ita fieri uideamus, ratiocinemur isdem rationibus ex acidis propter acritudinem suci etiam calculosos e natura rerum similiter posse curari*²⁴.

Găsim la autorul nostru și încercări de a lua atitudine critică față de informațiile din izvoarele consultate, fie confruntîndu-le și emițînd judecăți de valoare despre ele (*nonnullis placuit esse uentos quattuor... sed qui diligentius perquisierunt, tradiderunt eos esse octo*²⁵), fie completîndu-le²⁶ sau expunînd o părere opusă, pe care o sprijină printr-o amplă argumentare²⁷.

Lucrînd într-o ramură legată de practică, în care cea mai mică greșeală de calcul sau nesocotirea legilor privitoare la rezistența și comportarea materialului folosit în diverse condiții ducea inevitabil la compromiterea lucrării și, prin urmare, la ruinarea situației materiale și morale a arhitectului, Vitruviu a avut prilejul să se convingă de adevărul curentelor filozofice care puneau la baza lumii materia²⁸ și de importanța care trebuie acordată evoluției realizate prin acumularea experienței dobîndite prin munca zilnică: *Cum autem cotidie faciendo (sublinierea noastră — F.E.) tritiores manus ad aedificandum perfecissent et sollertia ingenia exercendo per consuetudinem ad artes peruenissent*²⁹... Munca asiduă și îndelungată i-a făcut meșteri pe cei mai zeloși dintre ei, deschizînd calea spre civilizație³⁰.

²⁰ Vitruvius, *op. cit.*, II, 1, 5: *Athenis Areopugi antiquitatis exemplar ad hoc tempus luto tectum. Item in Capitolio commonefacere potest et significare mores uetustatis Romuli casa et in arce sacrorum stramentis tecta.*

²¹ *Ibidem*, II, 1, 4: *Haec autem ex iis, quae supra scriptae sunt, originibus instituta esse possumus sic animaduertere, quod ad hunc diem nationibus exteris ex his rebus aedificia constituuntur, uti Gallia, Hispania, Lusitania, Aquitania scandulis robustis aut stramentis.*

²² *Ibidem*, II, 1, 6.

²³ *Ibidem*, I, 2, 7; II, 6, 1–6; VIII, 3, 17–19; IX, 1, 6 urm. etc.

²⁴ *Ibidem*, VIII, 3, 19.

²⁵ *Ibidem*, I, 6, 4.

²⁶ *Ibidem*, VIII, *praef.*, 1–2.

²⁷ *Ibidem*, IV, 2, 4; IV, 3, 1 urm.; IX, 1, 11 urm.; VI, 2, 2–3.

²⁸ *Ibidem*, II, 1, 9; 2, 1–2; 5, 2; I, 4, 7; VIII, *praef.*, 1 urm.; X, 1, 4.

²⁹ *Ibidem*, II, 1, 6.

³⁰ *Ibidem*, II, 1, 6.

Ideea perfecționării treptate se manifestă nu numai în prezentarea evoluției omului, în dezvoltarea diferitelor forme de adăpost și a stilurilor arhitecturale³¹, ci chiar și în probleme de detaliu (ca, de pildă, elaborarea accesoriilor acestor stiluri³², evoluția reprezentărilor în pictură³³) sau în probleme tratate doar în subsidiar (construirea mașinilor³⁴, concepțiile despre numerele perfecte³⁵, dezvoltarea astrologiei și a astronomiei³⁶ ș.a.).

În efortul depus pentru trecerea de la o formă de realizare la alta, observarea atentă a naturii și a lucrărilor efectuate de înaintași și de cei din jur, reținerea selectivă a elementelor utile se situează pe primul plan.

Cînd oamenii și-au dat seama de foloasele ce puteau trage de pe urma focului, ei s-au grăbit să-l alimenteze, spre a-i permanentiza efectul binefăcător³⁷, adăposturile și le-au perfecționat nu numai pe baza inventivității proprii (*adicientes suis cogitationibus res novas*³⁸), ci mai cu seamă observînd adăposturile celorlalți (*observantes aliena tecta*³⁹), iar dintre mașini au ales pe acelea care « răspundeau mai bine necesității » și « le-au îmbunătățit treptat prin preocupare, meșteșug, practică și învățătură »⁴⁰. În continuare, autorul relevă rolul necesității: nevoia l-a determinat pe om să invente primele mașini, după cum tot ea l-a împins să-și nascocoască îmbrăcămintea⁴¹.

Chiar în cadrul observației însăși, Vitruviu constată o evoluție cu evidente treceri calitative: *deinde observationibus studiorum e uagantibus iudiciis et incertis ad certas symmetriarum perduxerunt rationes*⁴². El își dă seama că observarea atentă a realității înconjurătoare trebuie să fie dublată de tendința de a o imita (existența triglifelor și a muturilor în lucrările dorice se explică, de exemplu, numai prin imitație⁴³), dar nu în chip fantezist, ci legat de model și corespunzînd unor scopuri bine definite: părerea că triglifele ar închipui ferestre, el o combate prin argumentul că cei vechi « n-au transpus în alcătuirile lucrărilor lor decît lucruri cu o anumită menire, deduse din adevăratele legi ale naturii, și n-au îngăduit decît pe acelea care, puse în discuție, își pot găsi în realitate un temei de a fi »⁴⁴.

Sensul și modalitatea imitării și a formării deprinderilor sînt înrîurite în anumită măsură de resursele de materii prime, pe care mediul geografic le pune la dispoziția oamenilor: e firesc lucru ca acolo unde abundă pădurile în construcția adăposturilor să prevaleze materialul lemnos, în ținuturi mlăștinoase, papura, iar în regiuni de șes, sărace în lemne, să se recurgă la locuințe scobite în pămînt⁴⁵.

³¹ Vitruvius, *op. cit.*, IV, 1, 6, urm.

³² *Ibidem*, IV, 2, 1 urm.

³³ *Ibidem*, VII, 5, 1 urm.

³⁴ *Ibidem*, X, 1, 4; cf. și X, 13, 1 urm.

³⁵ *Ibidem*, III, 1, 5 urm.

³⁶ *Ibidem*, IX, 6, 2 urm.

³⁷ *Ibidem*, II, 1, 1.

³⁸ *Ibidem*, II, 1, 2.

³⁹ *Ibidem*, cf. și II, 1, 7.

⁴⁰ *Ibidem*, X, 1, 4.

⁴¹ *Ibidem*, X, 1, 5.

⁴² *Ibidem*, II, 1, 7.

⁴³ *Ibidem*, IV, 2, 3.

⁴⁴ *Ibidem*, IV, 2, 6. Cu privire la rolul imitației, cf. și H. Diels, *Die Fragmente der Vorsokratiker* (griechisch und deutsch), II, Berlin, 1922, *Demokritos*, fragm. B, 154, p. 90; *Leucip și Democrit*, traducere cu un studiu introductiv de H. Mihăescu, Iași, 1941, p. 128.

⁴⁵ *Ibidem*, II, 1, 4—5.

Încalinația spontană spre imitare e stimulată — după cum just remarcă autorul — și prin bucuria realizării și satisfacția de a depăși nivelurile atinse de alții. Prin întrecere priceperea omului s-a dezvoltat, judecata lui a devenit « din zi în zi mai pătrunzătoare »⁴⁶.

Vitruviu nu menționează, în general, decât acele forme ale imitației care încorporează o creștere calitativă, distingându-le însă și pe acestea — mai ales în domeniul arhitecturii — de creațiile originale: « Sînt și alte feluri de capitelluri. . . Dar la acestea nu putem califica drept originale nici particularitățile simetriei, nici felul coloanei, ci chiar după denumirea lor, ne putem da seama că sînt numai transformări sau modificări ale celor cunoscute. . . ale căror simetrii au fost transpuse unor noi subtilități de sculptură »⁴⁷.

Concordă cu concepția lui despre evoluție și raportul pe care-l stabilește între talentul înăscut și îndemînarea cîștigată prin muncă: măiestria e rezultanta aptitudinilor firești și a deprinderii dobîndite prin exercițiu⁴⁸. Intervine ca factor de importanță majoră activitatea conștientă a omului în vederea lărgirii cunoștințelor prin învățatură și studiu⁴⁹. Rezultatul experienței umane nu se reduce la perfecționarea procedeelor în activitatea practică, el se manifestă și în diversele ramuri ale științei, literaturii și artei. Vitruviu e pe deplin conștient de contribuția învățaților și a scriitorilor⁵⁰. Realizările lor în diferitele domenii, el le consideră « demne de admirația oamenilor »⁵¹, ajungînd chiar să exalteze meritele generațiilor premergătoare⁵².

Transmiterea competenței a cunoștințelor acumulate de fiecare generație e asigurată prin relatarea lor în scris. Autorul elogiază « obiceiul pe cît de înțelept, pe atît de folositor de a transmite posterității »⁵³ învățăturile adunate în cărți, pentru ca ele să poată fi duse mai departe de urmași.

Vitruviu găsește ponderea justă a factorilor în relația dintre teorie și practică: *itaque architecti, qui sine litteris contenderant, ut manibus essent exercitati, non potuerunt efficere, ut haberent pro laboribus auctoritatem; qui autem ratiocinationibus et litteris solis confisi fuerunt, umbram non rem persecuti videntur*⁵⁴.

Simțul estetic al omului determină unele treceri spre forme de evoluție superioare, în adoptarea cărora utilul nu mai este unicul etalon⁵⁵. Căutarea frumosului și a simetriei e prezentată de Vitruviu tot ca un proces în devenire: « La rîndul lor urmașii, progresînd în eleganța și finețea gustului și aflînd mai multă desfătare în proporții delicate, stabiliră pentru înălțimea coloanei dorece șapte diametri de fus »⁵⁶.

Vitruviu nu concepe evoluția ca o traiectorie uniform și continuu ascendentă, ci sesizează mersul ei sinuos, cu reveniri și regrese, mai ales în domeniul artei, unde

⁴⁶ Vitruvius, *op. cit.*, II, 1—3.

⁴⁷ *Ibidem*, IV, 1, 12.

⁴⁸ *Ibidem*, II, 1, 6.

⁴⁹ *Ibidem*, X, 1, 4; cf. și III, *praef.*, 3.

⁵⁰ *Ibidem*, VII, *praef.*, 1—10; IX, *praef.*, 15 urm. E interesant că în digresiunea despre soarta lui Zoil, unul dintre detractorii lui Homer (*ibidem*, VII, *praef.*, 8), Vitruviu nu amintește nimic despre atitudinea negativă a unor filozofi renumiți, ca Xenofan și Heraclit, față de acela pe care el îl apreciază ca « părintele poezilor » (cf. D. M. Pippidi, *Formarea ideilor literare în antichitate* [București], 1944, p. 16—17), cu toate că pe Xenofan îl citase, în altă ordine de idei, chiar la începutul aceleiași prefețe.

⁵¹ Vitruvius, *op. cit.*, IX, 6, 3.

⁵² *Ibidem*, IX, *praef.*, 16—17.

⁵³ *Ibidem*, VII, *praef.*, 1.

⁵⁴ *Ibidem*, I, 1, 2.

⁵⁵ *Ibidem*, IV, 2, 2; 1, 6 urm.; cf. și II, 1, 7.

⁵⁶ *Ibidem*, IV, 1, 8.

relevă unele alunecări spre formalism și manierism, experiența înaintașilor nefiind dezvoltată întotdeauna în sens pozitiv ⁵⁷.

În repetate rânduri el menționează și rolul hazardului care favorizează ingeniozitatea minții omenеști, punându-i la dispoziție de-a gata elemente pentru cucerirea cărora ar fi fost de parcurs un drum lung și anevoios: focul însuși a fost cunoscut printr-o întâmplare. Rămîne totuși, și în aceste cazuri, valabil rolul înregistrării atente a faptelor din jur ⁵⁸. Uneori însă autorul ajunge să substituie întâmplarea necesității: *deinde significando res saepius in usu ex euentu fari fortuito coeperunt* ⁵⁹.

Dar, după relatările lui Vitruvius, nu numai hazardul a împins înainte realizările omului; stadii importante în dezvoltarea lui progresivă au fost atinse prin tot atâtea daruri ale naturii: ea i-a dat, spre deosebire de celelalte animale, privilegiul poziției verticale și al mînuirii facile a oricărui lucru ⁶⁰, tot ea i-a subordonat celelalte viețuitoare, punîndu-le la dispoziția sa ⁶¹.

E interesant că, în cadrul acestor infiltrații ale concepției creaționiste, el nu invocă, de regulă, intervenția nemijlocită a unei anumite divinități ⁶²: cauza generatoare e « natura » ⁶³ sau — mult mai rar — « înțelepciunea divină » ⁶⁴, iar cînd se întîmplă să le coordoneze, natura e pusă înainte (*natura diuinaque mente*) ⁶⁵, căutînd, prin menținerea la un nivel mai general și mai abstract, să atenueze inadvertențele. Asocierea interpretărilor cu caracter diferit sau succesiunea lor imediată ⁶⁶ arată că nu sînt scăpări neobservate de autor, ci oscilații derivate din incapacitatea de a concepe numai pe calea dezvoltării neîntrerupte salturi de mari diferențieri, ca cel al trecerii de la « animal » la « om » ⁶⁷ ori al invenției mașinilor etc. Se adăuga, probabil, și necesitatea de a face unele concesii credințelor ocrотite și propagate de împărat.

Pe lîngă creditul acordat în lumea antică astrologiei ⁶⁸, și dorința de a-și atrage bunăvoința lui Augustus l-a determinat să introducă digresiunea, aparent științifică și documentată, despre influența climatului asupra facturii fizice și psihice a populației, unde el caută să absolutizeze rolul factorului geografic, pentru a putea proclama, pe această bază, superioritatea poporului roman pe plan fizic și moral drept justificare a pretenției de dominație universală și a tendințelor expansioniste ale statului sclavagist roman ⁶⁹. (Vitruvius se menține, totuși, pe o poziție relativ obiectivă

⁵⁷ Vitruvius, *op. cit.*, VII, 5, 3 urm. Că autorul nu se gîndește la o degenerare, ci la o decădere temporară, ne-o dovedește nemulțumirea lui că: *ita noui mores coegerunt, uti inertiae mali iudices convincerent artium uirtutes* (*ibidem*, VII, 5, 4).

⁵⁸ *Ibidem*, II, 1, 1; cf. și IV, 1, 3; VII, 12, 2; X, 2, 15 etc.

⁵⁹ *Ibidem*, II, 1, 1.

⁶⁰ *Ibidem*, II, 1, 2.

⁶¹ *Ibidem*, II, 1, 6.

⁶² Referiri directe la zei găsim însă cînd autorul exprimă unele dorințe (« Facă zeii nemuritori să învie Licymmus », VII, 5, 7; cf. și X, *praef.*, 2) ori cînd dă indicații cu privire la plasarea cit mai potrivită a edificiilor sacre (*ibidem*, I, 7, 1—2).

⁶³ *Ibidem* II, 1,2; 1,6; III, 1,4; VI, 1, 10; X, 1,4 etc.

⁶⁴ *Ibidem*, VI, 1, 11; VIII, *praef.*, 3 etc.

⁶⁵ *Ibidem*, IX, 5, 4.

⁶⁶ *Ibidem*, II, 1, 1—2; 1, 4—6; X, 1, 4 etc.

⁶⁷ Cu toate că din relatările lui Aristotel rezultă clar ideea unei linii continue a dezvoltării de la animal la om (*Hist. an.*, VIII, 1, 588, a, 18 urm.; *De an.*, II, 3, 414, b, 18; b, 28; *Part. an.*, II, 10, 655, b, 37 urm.; *Gen. an.*, I, 23, 731, a, 26 etc.).

⁶⁸ Cf. Tr. Costa, *loc. cit.*, p. 11.

⁶⁹ Vitruvius, *op. cit.*, VI, 1, 3—11.

în aprecierea popoarelor barbare, recunoscînd că ele își pot lesne însuși modul de viață al popoarelor civilizate ⁷⁰.)

Se găsesc și alte afirmații neverificate îndeajuns, inexacte sub raport științific ori istoric. Nivelul de cunoștințe din epoca sa i-ar fi dat posibilitatea evitării unora dintre ele, dacă autorul și-ar fi dat osteneala să se documenteze, în loc de a le expune așa, impresionist, mimînd doar prin ton o expunere doctă. În cadrul prezentării evoluției concepțiilor despre numerele perfecte, Vitruviu susține, de exemplu, că împărțirea «denarului de aramă» (*aeracius denarius*) în 16 ași, în loc de 10 cum fusese înainte, s-ar datora constatării că numărul 16 ar fi un număr perfect ⁷¹. În sistemul monetar roman republican nu sînt semnalati însă decît denari de argint, nu și de aramă ⁷². Nici sensul al doilea al adjectivului *aeracius* (= «mêlé d'airain»), dat, de altfel, sub semnul întrebării în *Dictionarul latin-francez* de Quicherat-Chatelain ⁷³, nu aduce o soluție, deoarece nu se cunosc nici denari al căror aliaj să fi conținut un procent atît de ridicat de aramă, încît să se fi deosebit prin aceasta. Pe de altă parte, schimbarea raportului dintre denar și as nu se datorește faptului că, după ce romanii și-au dat seama că «și zece și șase sînt numere perfecte», le-ar fi adunat într-unul singur, considerat ca cel mai desăvîrșit (*perfectissimus*) — cum susține autorul tratatului *Despre arhitectură* —, ci a fost o urmare a schimbării survenite în valoarea argintului față de cea a bronzului, care a impus apoi, în anul 216 î.e.n., legiferarea raportului de 16 ași ca echivalent al unui denar ⁷⁴. Analogia invocată de Vitruviu în ceea ce privește raportul dintre picior și deget (1 picior = 16 degete) e doar o simplă coincidență.

Se întîmplă, de asemenea, ca explicarea obîrșiei și a evoluției anumitor fenomene să fie redusă doar la relatarea unei legende, fără ca scriitorul să menționeze caracterul ei fantezist: el redă, de pildă, ca fapt autentic povestea potrivit căreia structura și simetria capitelului corintic i-ar fi fost sugerată lui Kallimachos de mlădițele unui acant crescut în jurul unui coș cu jucării așezat pe mormîntul unei fete ⁷⁵. La baza acestei povestiri impresionante stă faptul că artistul a reușit să găsească forme noi, deosebite ca finețe și eleganță, în realizarea motivului vegetal, existent deja în arta plastică egipteană ⁷⁶.

La inserarea legendei ca substitut al unei prezentări cu caracter tehnic va fi contribuit și dorința autorului de a înviora expunerea, variîndu-i tonul, căci el era conștient de ariditatea temei și de dezavantajele limbajului lipsit de podoabe și încărcat de termeni tehnici, la care a fost nevoit să recurgă ⁷⁷. Prin conținutul ei, povestirea aceasta îi permitea să scoată în relief rolul observării atente și al imitării creatoare pînă și în cazul celor mai extravagante forme din lumea înconjurătoare.

Succesiunea stadiilor calitativ diferite e înlocuită chiar și numai prin simpla comparare a specificului la greci și romani, relevîndu-se mai cu seamă devierile și motivele acestora ⁷⁸.

⁷⁰ Vitruvius, *op. cit.*, II, 8, 12.

⁷¹ *Ibidem*, III, 1, 5—9.

⁷² Cf. Babelon, *Traité des monnaies grecques et romaines*, I, 1, Paris, 1901, col. 543—548.

⁷³ L. Quicherat—A. Daveluy, *Dictionnaire latin-français, révisé, corrigé et augmenté* par É. Chatelain, Paris [f. a], p. 43/2.

⁷⁴ Cf. F. Hultsch, *Griechische und römische Metrologie*, Berlin, 1882, p. 277—281.

⁷⁵ Vitruvius, *op. cit.*, IV, 1, 9.

⁷⁶ A. Springer, *Handbuch der Kunstgeschichte*, I, Leipzig, 1904, p. 120.

⁷⁷ Vitruvius, *op. cit.*, V, *praef.*, 1 urm.

⁷⁸ *Ibidem*, V, 1, 1.

De altfel, nici atunci cînd autorul încearcă să prezinte evolutiv faptele, fazele nu sînt întotdeauna diferențiate. Afirmările se mențin uneori într-un cadru prea general, cu indicații globale, exprimate prin adverbul *gradatim* ori locuțiunea *in dies*, ca determinante ale verbelor *progredi* sau *augere* ori ale comparativelor *melior*, *melius*. Asocierea lui *gradatim* cu *singulis aetatibus*⁷⁹, deși aduce o conturare mai pronunțată a ideii de evoluție, nu individualizează totuși fazele.

Se găsesc și unele intervertiri ale succesiunii cronologice⁸⁰, iar anumite formulări lasă de dorit sub raportul clarității: *tunc observantes aliena tecta et adicientes suis cogitationibus res novas, efficiebant in dies meliora genera casarum*⁸¹. *Aliena* se poate referi atât la adăposturi de factură cu totul diferită (*alii de fronde facere tecta, alii speluncas fodere sub montibus, nonnulli. . . de luto et virgulis facere loca*)⁸², ale căror elemente puteau fi adaptate și la alte forme de locuință, cît și la adăposturile confecționate din materiale similare, prin aplicarea acelorași procedee, prezentînd doar deosebiri de detaliu, îmbunătățiri individuale.

Confruntarea cu alți scriitori latini contemporani sau chiar din generația următoare înclină însă balanța în favoarea lui Vitruviu, cu toate inadvertențele și lipsurile semnalate, care i-au adus reproșul naivității și al tendinței de conciliere a unor teorii contradictorii⁸³. Teza tradițională creaționistă despre modelarea omului de către o divinitate, după chipul și asemănarea ei, fabulația despre cele patru vîrste, despre «furtul lui Prometeu» stă la baza versurilor lui Ovidiu⁸⁴ și Vergiliu⁸⁵, iar în opera unuia dintre reprezentanții cei mai de seamă ai gîndirii științifice din antichitate, în *Naturalis Historia* a lui Pliniu⁸⁶, figurează, ca și în *Georgica* lui Vergiliu, mitul că secretul agriculturii i-a fost împărtășit omului de zeița Ceres. Meșteșugurile au cîte un «creator» — divinitate sau om — potrivit catalogului inventatorilor dat de Strabo, pe care Pliniu l-a preluat⁸⁷. Adoptarea acestei liste e cu atât mai semnificativă, cu cît Pliniu a utilizat în anumite părți ale lucrării sale izvoare comune cu ale tratatului *Despre arhitectură*⁸⁸ și citează chiar în repetate rînduri numele lui Vitruviu între autorii ale căror opere l-a consultat⁸⁹.

Speranța lui Vitruviu că numele său va fi transmis generațiilor următoare nu s-a dovedit sterilă. Tratatul său s-a bucurat de mare apreciere nu numai în rîndurile arhitecților, dovadă și încercarea de a versifica capitolul al V-lea al cărții întîi, cu toate că, după propria lui mărturie, el nu s-a străduit să serie nici «ca mare filozof, nici ca retor elocvent, nici ca grămătic versat în foarte înaltele teorii ale meșteșugului, ci ca un arhitect pătruns de aceste învățături»⁹⁰, ceea ce se manifestă, de fapt, și în pasajele unde a depășit sfera strictei specialități. Vitruviu n-a reușit să inten-

⁷⁹ Vitruvius, *op. cit.*, VII, *praef.*, 1.

⁸⁰ *Ibidem*, VII, *praef.*, 2; IX, 8, 1 etc.

⁸¹ *Ibidem*, II, 1, 2.

⁸² *Ibidem*.

⁸³ Vezi p. 145, n. 16 și 18.

⁸⁴ Ovidius, *Met.*, I, 76 urm.

⁸⁵ Vergilius, *Buc.*, VI, 31 urm.; id., *Georg.*, I, 147 urm.

⁸⁶ Plinius, *Naturalis historia*, VII, 56 (57), 191 urm.

⁸⁷ Cf. în RE, XXI, 1, 308.

⁸⁸ Cf. E. Rohde, *op. cit.*, p. 29—30; W. Capelle, în Berliner philol. Wochenschrift, 12/1914, col. 367—369.

⁸⁹ Plinius, *op. cit.*, XVI, XXXV, XXXVI; el citează (*ibidem*, XXVI, *prooem.*) și titlul lucrării lui Diodor, unde (I, 6 urm.) găsim expusă teza evoluționistă; cf. W. Christ, *Geschichte der griechischen Literatur*, München, 1912, II/1, p. 403, n. 5.

⁹⁰ Vitruvius, *op. cit.*, I, 1, 18.

sifice efectele prin elemente stilistice. Formulările revin în clișee aproape stereotipe cu terminologie sărăcăcioasă, treptele evoluției fiind, în general, marcate prin: *vetere more... postea... deinde; primum... posteaquam; antiqui fabri... tum... postea alii; primum... posteaquam... postea*⁹¹ ș.a.

Sînt puține cazurile de acumulare a mijloacelor expresive: *cum essent autem homines imitabili docilique natura, cotidie inuentionibus gloriantes alius alii ostendebant aedificiorum effectus, et ita exercentes ingenia certationibus in dies melioribus iudiciis efficiebantur*⁹². Aci fazele sînt caracterizate prin mai multe elemente: de o parte, *inuentio*, în care se resimt tatonările începutului și unde întîmplarea are un rol considerabil, de alta, *iudicium*, activitatea conștientă, rezultanta exercițiului și a întrecerii. Spre deosebire de *cotidie*, expresia *in dies* sugerează, pe lingă iterație, o nuanță de scop și progresivitate. Panta ascendentă a evoluției e schițată și prin formele verbale derivate din tema infectum-ului: participiile prezente *gloriantes* și *exercentes*, însoțind imperfectele *ostendebant* și *efficiebantur*.

Prin străduința de a examina obirșia lucrurilor, de a nu se izola în limitele unui profesionism îngust, Vitruviu ne-a dezvăluit o atitudine personală și ne-a permis totodată să privim cîteva probleme prin unghiul de vedere al unor autori antici ale căror lucrări nu ne-au parvenit. El ne-a transmis astfel un material interesant, organizat și îmbogățit pe baza practicii și a experienței personale. Cîerculînd în cercuri largi de specialiști și nespecialiști, în diferite epoci, *De architectura* și-a exercitat influența nu numai asupra formelor de construcție, dar și asupra modului de a concepe evoluția anumitor fenomene.

L'IDÉE DE L'ÉVOLUTION DANS L'OEUVRE DE VITRUE

RÉSUMÉ

Dans les nombreuses digressions introduites dans son traité, Vitruve a accordé une remarquable importance à l'idée de l'évolution: le perfectionnement successif est relevé non seulement dans son esquisse de l'évolution de l'homme, dans celle du développement des diverses formes d'abri et des styles architecturaux, mais aussi dans des problèmes de détail (élaboration des accessoires de ces styles, manière de représentation dans la peinture) ou dans des problèmes qui ne sont traités que subsidiairement (construction des machines, conceptions sur les nombres parfaits, développement de l'astrologie et de l'astronomie, etc.). L'observation attentive de la nature et des travaux effectués par les prédécesseurs et par les contemporains, le maintien sélectif des éléments qui se sont avérés utiles, l'imitation créatrice, la tendance de dépasser les degrés atteints par des autres, le sens du beau sont autant de facteurs qui contribuent selon Vitruve à la transition d'une forme déjà réalisée à l'autre.

En concordance avec ces conceptions se présente aussi le rapport qu'il établit entre le talent inné et l'adresse acquise par le travail, de même que la juste importance accordée aux facteurs dans la relation entre la théorie et la pratique.

⁹¹ Vitruvius, *op. cit.*, II, 1, 1-2; IV, 2, 2-3; X, 13, 1 urm. etc.

⁹² *Ibidem*, II, 1, 3; cf. și II, 1, 6 etc.

Vitruve ne conçoit pas l'évolution comme une trajectoire en ascension uniforme et continue. Il en saisit la marche sinueuse avec des détours et des regers. Il ne parle ni des retours cycliques, ni de l'écroulement de l'univers entier, mais nous ne trouvons non plus de réflexions relatives aux perspectives du procès de perfectionnement successif. Il ne faut pas perdre de vue qu'il s'agit seulement d'opinions fragmentaires insérées, présentées en connexion avec un certain domaine de l'activité pratique. Par sa manière de poser les problèmes et de les expliquer, il suit la ligne progressiste de l'Antiquité. Mais aux limitations inhérentes à l'époque s'ajoutent chez lui des infiltrations de la conception créationniste dans l'évolution de l'homme (des états importants ont été atteints comme autant de «présents» de la nature), le crédit accordé à l'astrologie, des affirmations insuffisamment vérifiées, et par-ci, par-là d'avoir laissé des légendes à la place d'explications scientifiques possibles même pour l'époque.

En ce qui concerne le problème de l'apport personnel de Vitruve, l'analyse de son œuvre nous permet la constatation que, quelle que soit l'importance qu'on attribue aux éléments d'emprunt, on doit reconnaître qu'il a filtré et complété à l'aide de sa pratique et de son expérience les informations puisées dans ses lectures, tout en s'efforçant d'en donner des exemples et de les argumenter par des données tirées de son domaine d'activité.

Le caractère positif des idées exposées dans le traité *De architectura* est confirmé aussi par la confrontation de Vitruve avec d'autres auteurs latins contemporains ou même avec ceux de la génération suivante.
